

Från pedagogik till ekonomi? Några kommentarer till kunskapsproduktionen i barnehagen

Foredrag fra konferansen *Kartlegging i barnehagen: Innhold og konsekvenser*
Utdanningsforbundet, Oslo, 20 juni 2010

Jan-Erik Johansson, Professor i pedagogik, Avdeling LUI, Høgskolen i Oslo, Norge

Email: jan-erik.johansson@lui.hio.no

Non-reviewed presentation, Published 29 December 2010

Min avsikt är att försöka belysa några tomrum i diskussionen om barnehagen idag, särskilt med tanke på förhållandet till skolan, till kartläggningar och till hur barnehagens framtida pedagogik ska utformas. Det är några kommentarer som jag tar upp i följande tre punkter:

- *Kampen om barnehagen*: Finns det en plats för förskollärare, assistenter och förskoleforskare i framtidens kunskapsutveckling inom barnehagen?
- *Kartläggningar*: Hur mycket står på spel när det gäller barns framtid när de testas? Den styrande effekten av test och etiska problem vid kartläggningar måste diskuteras på ett djupare sätt.
- *Strukturerad pedagogik*: Ska alla barn lära detsamma på samma vis under lärarens ledning? Leder en sådan pedagogik till integration och till en värld utan sociala problem och klassklyftor?

1. KAMPEN OM BARNEHAGEN

En viktig bakgrund till dagens situation i barnehagen är den mycket kraftiga utbyggnaden av barnehager i Norge, särskilt för de allra minsta barnen. *Barnehageforliket* från 2002–2003 lade grunden för dagens expansion. Norge har nu full utbyggnad, reglerade priser osv. Barnehagen har flyttat från den sociala sektorn och Barne-

og familiedepartementet till utbildningsområdet och Kunnskapsdepartementet.

Runt 2005 tar diskussionen kring barnehagen fart, den har blivit ett fält som ger nya möjligheter för pedagogiska insatser som når nästan alla förskolebarn. Barnehagen ska integreras i utbildningssystemet som helhet. Ett argument är att det är alltför sent att reagera när tonåringar har problem, dessa kunde man nämligen ha behandlat redan i barnehagen. Ett annat argument är att invandrabarn måste lära sig norska och att skolstarten måste förberedas. Samtidigt ställs spørsmålet om barnehagen verkligen lönar sig: minskar kriminaliteten bland vuxna, ökar studieframgången och aktiviteten i yrkeslivet? Det betyder att specialpedagogik, skola och ekonomi blir viktiga fält när barnehagens framtid ska byggas. Här visar sig samtidigt en grundläggande ideologisk konflikt: Har barndomen ett egenvärde, eller är den främst en träning för skolan och vuxenlivet? Tanken att barnehagen har ett självständigt värde är långt ifrån självklar.

Vi befinner oss nu i en historiskt sett helt ny situation där barnehagen inte längre presenteras som ett hot mot barnens utveckling. Enkelt uttryckt gäller numera att barnehagen är ofarlig för barn över 3 år, men det finns de som menar att barnen lär sig inte tillräckligt. Kraven på barnehagen är att i högre grad motarbeta sociala problem och integrera invandrabarn. Det finns önskemål om reformer, och skolan och

specialpedagogiken presenterar lösningar. I bakgrunden finns Norges placering i PISA-undersökningen 2006, en internationell komparativ studie av undervisning i grundskolan. I jämförelse med andra länder placerade norska elever sig inte på topp, utan kring medel prestationen.

Reformtrycket visar sig i en serie statliga utredningar. Bland andra har *Fordelingsutvalget* (NOU 2009:10) studerat barnehagen och sagnar då de vuxnas ledning av barnen:

Barnehagens rammeplan inneholder ingen konkrete læringsmål eller krav om at barna daglig skal delta [sic] læringsaktiviteter som er planlagt og ledet av voksne. Den sosialpedagogiske tradisjonen som preger det norske barnehagesystemet har et såkalt helhetlig læringssyn, som vektlegger læring gjennom opplevelser og lek. I denne tradisjonen er barnets eget initiativ og undring viktige utgangspunkt for læring. (NOU 2009:10, sid. 142)

Utvalget presenterar också en hypotes om bristerna i barnehagens traditionella barncentrerade pedagogik:

Fraværet om krav til at alle barna daglig skal delta i læringsaktiviteter ledet av voksne kan være problematisk fordi det kan bidra til å øke sosiale forskjeller. Det kan føre til at barnets læring i barnehagen i stor grad er avhengig av egne evner til å innlede og delta i læringsopplevelser. Dette er spesielt urovekkende dersom det er barna som har mange positive læringsopplevelser i hjemmet, som er flinke til å uttrykke sin undring og stille personalet spørsmål. I så fall kan disse barna få et større læringsutbytte av barnehagen enn barn som har færre positive læringsopplevelser i hjemmet. (NOU 2009:10, sid. 142)

Texten talar främst om hur det *kan* förhålla sig. Men här saknas forskning från Norge, det finns ingen information om i vilken grad barn deltar i vuxenledda aktiviteter i barnehagen. Utvalget hävdar att barnehagens pedagogik är kravlös och ökar olikheterna mellan barn med olika hembakgrund – men det är knappast barnehagen som är själva grunden till sociala klyftor.

Det är ingen tvekan om att Fordelingsutvalget direkt angriper fundamentet för den norska barnehagens arbete med barn. Men detta är ingen ny kritik, barnehagens traditionellt bredare

inriktning har sedan länge kritiserats för att inte vara skolförberedande i tillräckligt hög grad.

I dag är barnehagen en del av utbildningssystemet, och den beskrivs av sina kritiker som en plats utan ett strukturerat innehåll, som ett tomrum, som måste fyllas med skola och kartläggning, tidig diagnos och tidig behandling.

I vilken grad har den norska skolans resultat förbättrats genom att man tagit hand om 6-åringarna? Sexårsreformen presenterades 1997 som en modell där det bästa från barnehage och skola skulle förenas. Idag är detta ett passerat stadium, nu argumenteras i uppdraget till *Brenna-utvalget* (se NOU 2010:8) för att femåringarna bör gå i en strukturerad, skolbaserad barnehage. Ska vi tolka detta som att skolan misslyckats och att det därför måste till mer av skola för femåringarna? I Finland börjar skolförberedelserna först när barnen är sex år och det har inte hindrat Finland från att ligga allra främst i PISA-undersökningen från 2006.

I den här situationen är det ett problem när barnehagen framställs som något som saknar en egen självständig historia. Det är sant att den första statliga rammeplanen kom först 1996. Men barnehagen har en lång utvecklingshistoria. Friedrich Fröbel (1782–1852) grundade den första *Kindergarten* 1840 i östra Tyskland. Grundläggande i hans pedagogik var att bygga på barnets intresse. Utan inre motivation är det omöjligt att lära något som helst, ett faktum som ibland glöms i skoldebatten. För Fröbel var barn födda goda, en princip som han hämtade från filosofen Rousseau. Redan detta förde honom i kollision med den samtida skolan. Hans fokus på en demokratisk fostran ökade konflikten med makthavarna.

Den nordiska barnehagemodellen kan enkelt uttryckas som HSB + PFH. *Henriette Schrader-Breyman* (1827–1899) grundade år 1883 *Pestalozzi-Fröbel-Haus* i Berlin. Där byggde hon en lärarutbildning utifrån från följande principer för arbetet i barnehagen: En moderlig omvårdande lärarroll, tillsammans med en estetisk, skapande pedagogik, som tog form som ett alternativ till skolans disciplinerande och straffande pedagogik. Det var enighet om att läsning, skrivning och räkning bara fick finnas i skolan – både bland skolans och barnehagens anhängare. Schrader Breyman introducerade också temaorganiserad undervisning, husligt arbete och trädgårdsarbete. Hennes alternativa pedagogiska modell spreds till många länder, också till Norden. Barnehagen kom till Finland, Dan-

mark, Sverige och Norge kring slutet av 1800-talet och utvecklades av förskoleseminarierna.

På 1970-talet inleds utbyggnaden av heldagsbarnehagen i Norge, men det är under de senaste 20 åren den tar fart. Bakom denna utveckling finns förskollärarna och förskollärarytbildningen som spelar en mycket viktig roll för barnehagens kunskapsutveckling, men det är inte längre så. När barnehage och skola möts idag, så möts två pedagogiska system som till väsentliga delar har olika grund och inriktning. Det borde vara en självklarhet att också barnehagepedagogiken accepteras som en jämställd partner när framtidens barnpedagogiska system ska utformas. Men det kan se ut som att det idag är skolan, specialpedagogiken och ekonomin som tar över styrningen av barnehagen.

Skolans önskemål är att barnen ska få grunden för att kunna läsa, räkna och skriva innan de börjar skolan. Det är en ingen ny önskan att tidigare skolformer ska lägga grunden i basala färdigheter. I sin förlängning kan det se ut som att skolan vill befria sig från sin traditionella roll att lära barnen att läsa, skriva och räkna. I många länder börjar barnen skolan när de är 5 år för att lära sig dessa färdigheter. Skolan kan även se barnehagen som en plats för skolträning: någonstans i livet måste barnen lära sig att gå i skolan, sitta stilla och räcka upp handen. Varför inte göra detta i barnehagen? Och invandrarbarn måste också få det nödvändiga stödet för sin senare skolgång. För att kunna veta vad förskolebarnen lärt argumenteras för standardiserade test och kartläggningar, senast året innan de börjar skolan, som sedan läggs till grund för hur de undervisas i skolan.

Specialpedagogiken har en annan horisont än barnehagen. Specialpedagogiken söker efter barn som ska behandlas, som avviker från normen, medan barnehagepedagogiken vill förebygga genom ett dagligt, gruppfokuserat arbete. Det är delvis samma grundläggande idéer, att observera barn och att lägga till rätta arbetet – men i det ena fallet handlar det om att finna avvikande individer, i det andra fallet att arbeta med individen och gruppen. Enkelt uttryckt vill specialpedagogerna diagnosticera det som senare i tonåren och vuxenlivet ger problem. Vad framstår då som mer naturligt än att använda barnehagen som en plats för observation, diagnos och behandling? Även här är standardiserade test och kartläggningar centrala.

Den ekonomiska styrningen går en annan väg, här gäller det att sätta upp mål som kan testas,

att bygga upp en verksamhet som når de mål som testas – vilket erfarenhetsmässigt leder till en risk för att endast det som kan testas och översättas i ekonomiska termer räknas. Kan det vara bra att vara lycklig, att leka? För ekonomer är uppgiften att göra beräkningar, och då måste det finnas något som kan översättas till siffror, vilket test är ett utmärkt medel för. Det innebär att både skolans och specialpedagogikens egna intressen av test och kartläggningar passar in ett ekonomiskt perspektiv av den art som cost-benefit analyser innebär. Här kommer ekonomen James Heckman med ett omfattande arbete som ger en ekonomisk grund för varför barnehagen är viktig (se www.heckmanequation.org).

Barnehagens traditionella pedagogiska arbete, som handlar om att generellt stödja barnens hela personlighet, i en verksamhet som bygger på samspel med barnen och barngruppen passar inte in denna nya ekonomiska logik. Problemet betingas delvis av att förskollärarna inte har en plats i administration, politik och forskning. Skolan, specialpedagogiken och ekonomin är väl organiserad vid forskningsinstitut, kompetanscenter, högskolor och universitet. När kommunal och statlig administration önskar integrera barnehagen i utbildningssystemet, finns det inte många röster som representerar barnehagen och dess pedagogik. Brennautvalget är bara ett exempel på en brist i balans mellan barnehage och den etablerade utbildningssektorn.

Det är en risk att det blir förskollärarnas fel om barn misslyckas. Det finns en tanke om att det mesta kan rättas till, att det blir bra om vi gör rätt i barndomen. Samtidigt hävdar man att förskollärarna inte klarar det utan stöd utifrån, och att specialpedagogiken och skolan kan sätta in den nödvändiga insatsen. Tanken tycks vara att om förskollärarna inte gör något av avgörande betydelse, finns det tid som kan användas till ekonomiskt betydelsefulla ting, som till exempel strukturerad, lärarledd undervisning.

Det är ingen tvekan om att en god undervisning kan betyda mycket, men klassamhället upprätthålls inte av barnehagen. Det är inte rimligt att tro att barnehagen nu ensam ska lösa framtidens sociala, psykologiska och ekonomiska problem.

2. VAD STÅR PÅ SPEL VID KARTLÄGGNINGAR?
Testningar kan bedömas ut många synvinklar, och jag vill bara ta upp tre aspekter. Vilka är

kvalitetskraven på kartläggningar i barnehagen? Hur stora blir de ekonomiska kostnaderna? Och kan testen leva upp till det som utlovas – kommer den tidiga behandlingens insats man lovar att också bli verklighet?

I diskussioner kring kvalitetskrav på test används begreppet 'High stakes' som är hämtat från pokerbordet. Det handlar om hur mycket som står på spel, och om hur stora insatserna är. Vad är det som står på spel för den som testas? Att få bra resultat kan ge hög avkastning, du får det arbete du vill ha, du får studera det du önskar osv. Test där resultatet är helt avgörande för individen, som vid urval av flygplanspiloter, måste därför ha mycket god kvalitet för att vara rättvisa, annars kan de ersättas med ett lotteri. Ett enkelt läxprov som läraren själv hanterar har sällan stora konsekvenser. Lärarens egna test, som kompletteras i samspel med barnen och med observationer, behöver inte alls vara av samma höga tekniska kvalitet för att kunna fungera väl. På samma vis förhåller det sig i barnehagen när personalen själva evaluerar barnen. Det handlar alltså inte om testet i sig, utan om vilka konsekvenser ett test har för barnens framtid. Men det är mer som står på spel: vilka styrande effekter får obligatoriska kommunala eller nationella test för barnehagens dagliga liv?

I diskussionen kring test i barnehagen betonas betydelsen av tidig diagnos och tidiga behandlingsinsatser, men det sägs inte alltid vilka krav detta ställer på testen. Så vitt jag ser det ställer diagnostiska prov mycket höga krav på kvalitet eftersom de kan få stora konsekvenser för barnens framtid. Då krävs omfattande resurser till utveckling, genomförande och uppföljning. Och i så fall kommer kostnaderna för testning och behandling att bli mycket höga. Om vi bara ser till de ekonomiska kostnaderna, så blir det alltså nödvändigt att pröva om investeringen i test och behandling kommer att ge en rimlig avkastning – eller om det är bättre att använda resurserna till en alternativ investering, till exempel till fler förskollärare än idag.

En annan orsak till att kartläggningar måste ha mycket god kvalitet är att testresultat sannolikt kommer att påverka lärares samspel med barnen, både i barnehage och skola. Rosenthal och Jacobsons klassiska studie *Pygmalion in the Classroom* från 1968 handlar om effekten av lärarens förväntningar på elevers prestationer. Resultatet av deras studie är att om läraren tror att eleven ska lyckas så blir det också så. Och när läraren inte har några förväntningar får inte

eleven stöd för sin utveckling och kan också bli direkt motarbetad. Det finns viktiga argument för att test och systemet för beslut grundat på testresultat, måste vara av mycket god kvalitet om de får stora konsekvenser för barns framtid. Hur ska skolans lärare annars kunna bygga på resultaten från barnehagens kartläggningar?

Det är inte bara inom skolan som kartläggning förekommer. Screening och diagnos av sjukdomar är mycket diskuterade inom sjukvården. Här brukar också ett etiskt problem vara centralt: ska vi diagnosticera det som inte kan behandlas? Det räcker alltså inte med att diagnosticera, det måste också finnas en fungerande behandling, och utan det senare finns det ingen självklar grund för att diagnosticera. Om barnehagen nu inför omfattande kartläggningar av barn så krävs enligt denna etiska logik också att det finns en god behandling som kommer att avhjälpa de problem som kartläggningen visat på.

Men det handlar inte bara om en ekonomisk studie av avkastning i form av bättre skolresultat i framtiden. En annan och kanske viktigare fråga är om ett system med stark test- och skolorientering i barnehagen, kommer att få effekten att allt som inte handlar om läsa, skriva och räkna kommer att hamna i bakgrunden. Om vi ser till den norska skolan så har många praktiska ämnen uttraderats eller blivit teoretiska: slöjd, teckning, matlagning och musik. Omfattande kartläggningar kan komma att leda barnehagen in i en helt annan riktning än nu. Uttrycket *Teaching to the Test* används ofta för att peka på hur test kan komma att ta över styrningen av undervisningen. I USA där det inte finns en nationell läroplan spelar test en mycket stor roll, och undervisningen kan ha som främsta mål att förbereda barnen för prov. Motsvarande problem diskuteras också i Storbritannien. I en barnehage där kartläggning blir central, kommer förskollärare att använda mycket mera tid till test och till testförberedande undervisning. Barnehagen kommer då att få en skol- och testorientering som leder bort från den bredare pedagogiska orientering den haft fram till idag.

3. STRUKTURERAD PEDAGOGIK

Tekniken att styra undervisning med hjälp av test är väl etablerad i USA. Till test knyts ofta en starkt strukturerad undervisning som byggs upp mot tydliga mål. Ett exempel på denna teknik är att styra utbildning är *No Child Left Behind Act*, NCLB, som infördes i USA 2002. Lagen ba-

seras på tanken att undervisning måste styras genom precisa krav och mål som kan testas – då lär eleverna mest. Det är inte en nationell läroplan för hela USA, utan varje delstat formulerar sina mål och test. Långt från alla menar att detta system ger de önskade effekterna. Levy och Murnane skriver 2005 att det amerikanska skolsystemet misslyckats med att ge god utbildning till eleverna, och att det därför är viktigt att uppmuntra till innovation, istället för att skapa styrinstrument som belönar undervisning som förbereder för skolornas prov. Det är svårt bedöma inflytandet från NCLB i Norge, det går dock att se hur orden sätts i spel. Stortingsmelding nr. 16 (2006–2007) kan ha fått första delen av sin titel här "... og ingen sto igjen: Tidlig innsats for livslang læring". Ett annat exempel på ordens bruk är ekonomerna Havnes och Mogstad som 2009 publicerar ett arbete under titeln "No child left behind: Child care and children's long-run outcomes". I USA finns både anhängare och motståndare till tidig testning och tidig behandling, det skulle vara klokt om vi inte bara lyssnade på anhängarna utan även på dem som ifrågasätter denna modell.

Den amerikanske ekonomen James Heckmans studier av investeringar i *humankapital* kommer till uttryck i hans kända kurva. Hans resultat har fått en stark genomslagskraft, och de handlar om att det lönar sig bäst att investera i utbildning och uppfostran av de allra yngsta, det ger den högsta livslånga avkastningen. Nu är detta knappast förvånande. Det nya är att det som barnpedagoger länge har argumenterat för nu har formulerats av en känd ekonom (som fått den svenska riksbankens jubileumspris) inte av en barnpedagog. Heckman talar dessutom statlig och offentlig barhage främst för fattiga barn och familjer – den barhage för alla barn som finns i Norge är inte Heckmans mål.

Innocenti-studien (Unicef, 2008) undersöker 10 aspekter visar att Norge placerar sig bland de länder som har världens allra bästa familjepolitik och barhage. Svagheten ligger endast i att personalen har för låg utbildningsnivå. Och personalens utbildningsnivå blir inte högre om man inför tidig diagnos genom kartläggningar som följs av tidiga behandlingsinsatser tillsammans med kartlägningsprov inför skolstarten. Det kan vara att man önskar införa test för att styra barhagen mot en mer strukturerad pedagogik, som en väg förbi personalens låga utbildningsnivå. Men det framstår inte som en klok politik att

välja kartläggningar före professionell kompetens hos hela personalen i barnehagen.

Om tanken är att erfarenheter av strukturerad barhagepedagogik från USA ska leda till social utjämning och minska klassklyftorna i Norge, så finns det inte mycket att hoppas på om vi ser på USA:s placering i *Innocentistudien* (Unicef, 2008). USA har hittills haft mycket låg kvalitet på barnehagen (se OECD och studien Starting Strong). Inte heller studier av fattigdom bland barn i USA är uppmuntrande. Så frågan är om vetenskapen med stöd från forskning från USA kan visa, det som nu hävdas, att en strukturerad pedagogik är överlägsen för att ge oss minskade klassklyftor i framtiden. Jag har svårt att tro detta, särskilt med tanke på att det är mycket som talar för att det inte främst är skolan utan barnens villkor i sina familjer som avgör skolframgång.

AVSLUTNING

I diskussionen om barnehagens framtid spelar argumentationen för kartläggning och strukturerad pedagogik en väsentlig roll. Det är viktigt att se att konsekvensen kan bli en helt ny inriktning av den norska barnehagen, där skolans fokus på läsa, räkna och skriva kommer att ta över dagens mer helhetsinriktade pedagogik, personalen blir mer av testadministratörer, och innehållet styrs i riktning mot det som testas – *Teaching to the Test* blir den starkaste styrande faktorn. Rammeplanen överstyrs i så fall av test och kartläggningar.

Det är viktigt att inte låta kraven på kartläggningar och strukturerad pedagogik få till konsekvens att dagens barhage främst blir en skolförberedande institution. Det är nödvändigt med en öppen diskussion där också den traditionella barhagepedagogiken blir en viktig deltagare. Vi behöver en diskussion där skola, specialpedagoger och ekonomer får möta motstånd av barhagepedagogiska argument.

LITTERATUR

- Levy, F., & Murnane, R. J. (2005). Standards-Based Education Reform in the Computer Age: Lessons from Boston's Murphy School. Rapaport Institute Policy Briefs (PB-2005-3 March 9, 2005). Läst 15 oktober 2010 från http://www.hks.harvard.edu/rappaport/downloads/policybriefs/brief_education.pdf
- UNICEF. (2008). The child care transition (Innocenti Report Card 8). Florence: UNICEF Innocenti Research Centre.